

ביאורים

שלושת העיקרים עליהם מעמיד רבי יוסף אלבו את ספרו הם כאמור - מציאות ה', תורה מן השמים ושכר ועונש. בפתח דבריו הוא מבהיר מדוע שלושת העיקרים הללו כל-כך עיקריים ומהותיים. הוא מוכיח שללא התקיימות מי מהכללים הללו - לא תיתכן קיומה של הדת; מציאות ה' - ללא עיקר זה ודאי שלא ניתן להתחיל בכלל לדבר על אמונה, מצוות או שכר. תורה מן השמים - גם ללא עיקר זה לא ניתן כלל לדבר על תורה ומצוות. יתר על כן, עיקר זה מעמיד את ערכם הגדול של ציוויי התורה. אין מדובר ב'חוקים לניהול חברה תקינה' וכדומה, אלא בציוויים שתפקידם להעניק לאדם מדרגה רוחנית עליונה, דבר שלא ניתן להבנה אלא אם-כן נסביר שמדובר בציוויים אלוהיים ולא אנושיים. העיקר השלישי - שכר ועונש, הוא פועל יוצא מן העיקר השני. השכר והעונש הם עדות לכך שמצוות התורה מובילות לייעוד רוחני ובהפרתן, חלילה, פוגע האדם בעולם הרוחני ובכלל זה בקומתו הרוחנית שלו. השכר הרוחני, שעיקרו בעולם הבא, הוא אפוא עיקר החידוש, ואילו השכר הגופני בעולם הזה הינו רק עדות ורמז לשכר זה. את שלושת העיקרים הללו מוכיח רבי יוסף אלבו גם מדברי המשנה במסכת סנהדרין, המונה את אלו בישראל שאין להם חלק לעולם הבא. א. האומר אין תחית המתים מן התורה - אדם זה מכחיש את השכר והעונש הרוחניים המתבטאים בתחית המתים. ב. האומר אין תורה מן השמים. ג. האפיקורוס - אדם המאמין בכך שהעולם נוצר במקרה ואין בורא לעולם, היוצר ומהווה את העולם ברצונו ובחכמתו. את דברי חז"ל בגמרא שהסבירו שהאפיקורוס הינו המבזה תלמידי חכמים, ביאר שזהו אותו עיקרון, כיוון שתלמידי חכמים הם אלה המנחילים להמון את האמונה הבהירה במציאות ה'.

הרחבות

משמעות השכר בעולם הבא

שְׁשֶׁכֶרִי וְהֵעֲנֵשׁ הַפְּשִׁי - עָקֵר וְשֹׁרֵשׁ אֶל הַתּוֹרָה הָאֱלֹהִית. רבי יוסף אלבו כותב שהשכר והעונש הרוחניים הם תכליתה של הדת האלוהית.

במסכת אבות נאמר: "אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס" [אבות א, ג], כלומר שאין לעבוד את ה' מתוך רצון לקבל על כך תגמול, בין בעולם הזה ובין בעולם הבא [רבי עובדיה מברטנורא, שם].

רבי קלונימוס קלמן אפשטיין מסביר, שאין כוונת אמרה זו לגרום לנו לא לרצות לקבל עולם הבא. מטרתה היא להביא את האדם למצב נפשי בו האדם באופן טבעי כבר מקבל חלק מהפרס בשעת עשיית המצוה, בכך שהוא טועם מהדבקות בריבונו של עולם. אדם שלא חש דבקות בשעת עשיית המצוה ומצפה לשכר רק בעולם הבא, זהו ה"משמש את הרב על מנת לקבל פרס": "כי הנה עיקר שכר העולם הבא הוא - שיוזכו עם בני ישראל ליהנות מזיו השכינה ולהשתעשע בנועם אור אלהותו יתברך... וזהו "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס" - שעובד כדי לקבל השכר לאחר זמן, ועתה עדיין לא קיבל מאומה; ובאמת במצוות הוא טועם בשעת עשיית המצוה השגת אלהותו יתברך מעין שכר עולם הבא. ולכן לא יעבוד על מנת לקבל פרס - שמורה שעדיין לא היה לו שום תענוג ושעשועין מעשות המצוה, רק ישתעשע בשעת עשות המצוה כאלו כבר קיבל כל השכר שהוא השגת אלהותו יתברך שמו" [מאור ושמש, מאמרים מלוקטים, אבות א].

פֶּרֶק עֲשִׂירִי

הַתְּחִלּוֹת הַדֵּת הָאֱלֹהִית בְּכָלֵל הֵן שְׁלֹשׁ: הָאֶחָת - מְצִיאוֹת ה'; וְהַשְּׁנִיָּה - תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם; וְהַשְּׁלִישִׁית - שִׁכָּר וְעֵנֶשׁ. וְאֵלּוּ הַשְּׁלֹשׁ, אֵין לְסַפֵּק בְּהֵן שְׁהֵן הַתְּחִלּוֹת הַכְּרָחִיּוֹת לְדֵת הָאֱלֹהִית בְּמָה שֶׁהִיא אֱלֹהִית, לְפִי שֶׁאֵם נִשְׁעֵר סְלוּק אַחַת מֵהֵן תִּפְּל הַדֵּת בְּכָלֵלָהּ. וְזֶה מִבְּאֵר מַעֲנִינֵנוּ: כִּי אֵם לֹא נֶאֱמַר "מְצִיאוֹת ה'" הַמְצוּה הַדֵּת, אֵין-שָׁם דֵּת אֱלֹהִית. וְאֵף אֵם נֶאֱמַר "מְצִיאוֹת ה'", אֵם אֵין "תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם" - אֵין-שָׁם דֵּת אֱלֹהִית. וְאֵם אֵין-שָׁם "שִׁכָּר וְעֵנֶשׁ", גִּשְׁמִי בְּעוֹלָם-הָהָא וְנִפְשֵׁי בְּעוֹלָם-הַבָּא, לְמַה-זֶּה תִּסְדֵּר דֵּת אֱלֹהִית? אֵם לְתַקֵּן סְדוּר וְהַנְהַגַּת הָאֲנָשִׁים וְעִנְיָנֵיהֶם כְּדִי שִׁישְׁלֵם יִשׁוּב הַקְּבוּץ הַמְדִּינִי, הַנָּה הַדֵּת הַנְּמוּסִית תִּסְפִּיק לָזֶה. אֲבָל יִרְאָה, בְּלִי-סִפְקָא, שֶׁהַמְצִיא הַדֵּת הָאֱלֹהִית הִיא לְהַגִּיעַ הָאֲנָשִׁים אֶל שְׁלֵמוֹת, תִּקְצֵר יְד הַנְּמוּסִים הָאֲנָשִׁים לְהַגִּיעַ אֲלֵיהֶם, וְזֶהוּ הַשְּׁלֵמוֹת הָאֲנָשִׁים הַנְּתַלָּה בְּשְׁלֵמוֹת הַנְּפֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁיְבֹא [פ"א]. וְלָזֶה הוּא מִבְּאֵר שֶׁהַשִּׁכָּר-וְהָעֵנֶשׁ הַנְּפֶשִׁי - עָקֵר וְשֹׁרֵשׁ אֶל הַתּוֹרָה הָאֱלֹהִית, בְּלִי-סִפְקָא. וְהַשִּׁכָּר הַגּוֹפִי הַמְּגִיעַ מֵהַשִּׁי בְּעוֹלָם-הָהָא לְצַדִּיק עַל קִיּוֹם הַמְצוּה - לְרִאִיָּה עֲלֵיו. וְלָזֶה הִיָּה הַשִּׁכָּר-וְהָעֵנֶשׁ בְּכָלֵל הַתְּחִלָּה הַכְּרָחִית לְדֵת הָאֱלֹהִית.

וְלֵהִיּוֹת אֱלוֹ-הַשְּׁלֶשָׁה הֵם עֲקָרִים כּוֹלָלִים לְדֵת הָאֱלֹהִית, הוּא שְׁמֵנוֹ אוֹתָם רז"ל בְּפֶרֶק חֲלֵק [סנהדרין רפ"י] בְּמִשְׁנֵהוּ, וְאֶמְרוּ שֶׁהַכּוֹפֵר בְּאֶחָד מֵהֶם אֵינוֹ בְּכָלֵל בְּעֵלֵי הַדֵּת, וְלָזֶה אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם-הַבָּא. אֶמְרוּ: כֹּל יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם-הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר [ישעיהו ס, כא]: "וְעַמּוּךָ כֻּלָּם צְדִיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ"; וְאֵלּוּ הֵם שְׂאֵין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם-הַבָּא: הַאֹמְרִים אֵין תְּחִית הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה. כְּלוּמַר, שֶׁמְכַחֵשׁ הַשִּׁכָּר-וְהָעֵנֶשׁ הָאֱלֹהִי הַנְּרִמֵז בִּ"תְּחִית הַמֵּתִים", שֶׁהוּא פֶּעַל אֱלֹהִי, אֵם לְנִפְשׁוֹת וְאֵם לְגוּפּוֹת, לְכָלֵל כֹּל מִינֵי הַשִּׁכָּר. וְזֶהוּ שֶׁנֶּמְצָא לְרז"ל שֶׁם דְּבָרִים שְׁמוּרִים בְּהֶם כִּי "תְּחִית הַמֵּתִים" - שֶׁם, נֶאֱמַר בְּכָלֵל וְיַחְדוּ: אֵם עַל תְּחִית הַמֵּתִים בְּפֶרֶט, וְאֵם עַל עוֹלָם הַנְּשִׁמוֹת וְהָעוֹלָם-הַבָּא יוֹם הַדִּין בְּכָלֵל; וְגַם שֶׁם בְּאֵרוֹ עֲנִין הַמְּשִׁיחַ, שֶׁהוּא שִׁכָּר גּוֹפִי - לְרִמְזוֹ עַל כֹּל מִינֵי הַשִּׁכָּר.

וְאַחֵר-כֵּן מֵנוּ: הַאֹמְרֵי אֵין תּוֹרָה מִן הַשָּׁמַיִם; וְהוּא הָעֵקֶר הָאֶחָד. וְאַחֵר-כֵּן מֵנוּ: הָאֶפִּיקוֹרוֹס. וְלְפִי מָה שֶׁנֶּמְצָא לְרִאשׁוֹנִים מִשֶּׁם "אֶפִּיקוֹרוֹס" - הוּא אִישׁ, הִיָּה חוֹשֵׁב שֶׁהָעוֹלָם נִפְּל בְּמִקְרָה, וְהִיָּה מְכַחֵשׁ מְצִיאוֹת ה' שֶׁהוּא הַפּוֹעֵל; וְנִקְרָאוּ הַנְּמַשְׁכִּים אַחֵר דְּעֵתוֹ "אֶפִּיקוֹרוֹסִין". הִרִי שְׁמֵנוֹ אֵלּוּ הַשְּׁלֶשָׁה-עֲקָרִים, וְאֶמְרוּ שֶׁהַכּוֹפֵר בְּהֶם אֵין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם-הַבָּא, כִּי הוּא יוֹצֵא מִכָּלֵל בְּעֵלֵי הַדֵּת. וְאֵף-עַל-פִּי שֶׁשֶּׁם בְּפֶרֶק חֲלֵק [סנהדרין צט:] נֶאֱמַר כִּי "אֶפִּיקוֹרוֹס" הוּא הַמְּבַזֵּה תְּלִמְיָדֵי-חֲכָמִים - אֶמְנֵם אֶמְרוּ כֵּן לְפִי שְׂאֵין כֹּל אֶדָם מְסַפֵּיק לְדַעַת מְצִיאוֹת ה' מַעֲצָמוֹ; וְאֶמְנֵם יְדַעְנוּ, אֵם עַל צֶד-הַקְּבִלָּה וְאֵם עַל צֶד-הַמּוֹפֵת, מִפִּי חֲכָמִים. וְהַמְּבַזֵּה תְּלִמְיָדֵי-חֲכָמִים, הַמְּפָרְסְמִים מְצִיאוֹת ה' לְכָל הָאֲנָשִׁים - לֹא הֵנִיחַ לְעַצְמוֹ דְּרָךְ בְּמָה שִׁיְדַעְנוּ, וְהִיָּה הוּא כְּאֵלּוּ מְכַחֵשׁ מְצִיאוֹת ה', עַל-כֵּן נִקְרָא "אֶפִּיקוֹרוֹס". וְאַחֵר שֶׁלֹּא מֵנוּ בְּמִשְׁנַת חֲלֵק אֲלָא אֵלּוּ מִן הַכּוֹפְרִים שְׂאֵין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם-הַבָּא, יִרְאָה שֶׁשְּׁלֶשָׁה אֱלֹהִים הֵם הָעֲקָרִים הַכּוֹלָלִים לְתוֹרָה אֱלֹהִית, שִׁיְחִיב לְהֶאֱמִין בְּהֶם כֹּל מִי שֶׁהוּא מְתִיחֵס, אֶל דֵּת אֱלֹהִית. וְאֵף-עַל-פִּי שְׁמֵנוֹ שֶׁם בְּתַלְמוּד [צט]. אַחֲרֵים שְׂאֵין לָהֶם חֵלֶק לְעוֹלָם-הַבָּא, אֶמְנֵם מֵנוֹ אוֹתָם הִלְיוּתָם מִסְתַּעְפִּים מִן הַשְּׁלֶשָׁה-עֲקָרִים הַלְלוּ, לֹא שֶׁהֵם עֲקָרִים בְּפִנֵּי-עַצְמָם.

לְסַפֵּק - להסתפק. **נִשְׁעֵר** - נחשוב. **תִּקְצֵר** - אין בכח. **לְרִאִיָּה עֲלֵיו** - לראיה על השכר הרוחני. **הַקְּבִלָּה** - מסורת אבות. **הַמּוֹפֵת** - הוכחה. **מְתִיחֵס** - משתייך.

שלוש ההתחלות
לדת האלוהית

שכר ועונש
בפרק חלק

תורה מן השמים
בפרק חלק

המבזה תלמידי
חכמים